

UDC 631.444;445

Kanivets S. V., Cand. Sci. (Agri.), Senior Researcher*National Scientific Center**«O. N. Sokolovsky Institute for Soil Science and Agrochemistry Research»***ORIGINALITY OF LANDSCAPES LOESSIAL ISLANDS
IN CHERNIGOVSKY POLISSIA**

It was shown that among the sandy fields with soddy-podzolic soils typical of Polissia, a number of massifs loess and loessial rocks with fertile chernozem and grey forest soils were stretched out. From ancient times they are known as Opillia. During the large-scale survey and mapping of Ukraine's soils in 1957–1961, the dark-colored soils of Opilia were identified as mostly dark-gray soils. Loessial islands are usually confined to the right native coast of the rivers and lie on their plateau. The largest of them are Chernihiv, Berezniansky-Mensky, Chernotichsky, Sedniv-Tupychivskiy. Fertile dark-colored soils were formed in the central part of the loessial islands (Opillya), mostly chernozems leached. On the periphery there are gray forest soils on loamy rocks. Among the chernozems there are soils with a sufficiently deep humus-degraded horizon (up to 30 cm). So, the minimization of soil cultivation on the right hand side of the Desna is relevant, as well as other measures that increase the content of humus and nitrogen. The climate component is typical for the forest-steppe – the average perennial air temperature – +7°, the rainfall is 591 mm, the hydrothermal coefficient by Selyaninov is 1.21. The relief of the loessial islands is wavy and flat-level. In the natural vegetation we have indicators of the forest-steppe: Veronika siva (Veronika incana), Scabiosa pale yellow (Scabiosa ochroleuca), Festuca ovina and the like.

Consequently, the loessial islands of Chernihiv Polissia lie mainly on the right bank of the valley plateau rivers. The nature of their landscapes is united by forest-steppe features: namely loessial and loessial rocks, the predominance of chernozem, the presence of plants of indicators of the forest-steppe and steppe, and the corresponding indicators of the forest-steppe climate (hydrothermal coefficient 1.21). These are large fragments of the relics of the Steppe in Polissia, which have a high natural resource.

Key words: *loessial islands, landscape, Opillia, Chernigov Polissia, Opillian leached chernozem with humus-degraded arable layer*

УДК 631.444;445

Канивец С. В. канд. с.-х., ст. науч. сотрудник*ННЦ «Институт почвоведения и агрохимии им. А. Н. Соколовского»***СВОЕОБРАЗИЕ ЛАНДШАФТОВ ЛЁСОВЫХ ОСТРОВОВ
В ЧЕРНИГОВСКОМ ПОЛЕСЬЕ**

Представлено описание всех ландшафтных компонентов крупнейших лессовых островов (Ополье) в Черниговском Полесье: лессов и лессовых пород, почвенного покрова (черноземов выщелоченных),

растений индикаторов Лесостепи и Степи, останцев дубрав, рельефа, климата. Доказан их лесостепной характер. Отражено влияние различных факторов, которые разнообразят ландшафты. Указано на реликтовость и высокий природный ресурс Ополья.

Ключевые слова: *лессовые острова, ландшафт, Ополье, Черниговское Полесье, чернозем выщелочный опольский с гумусодеградированным пахотным горизонтом.*

УДК 631.444;445

Канівець С. В. канд. с.-г. наук, ст. наук. співробітник

ННЦ «Інститут ґрунтознавства та агрохімії ім. О. Н. Соколовського»

СВОЄРІДНІСТЬ ЛАНДШАФТІВ ЛЕСОВИХ ОСТРОВІВ У ЧЕРНІГІВСЬКОМУ ПОЛІССІ

Представлено опис усіх ландшафтних компонентів найбільших лесових островів (Опілля) у Чернігівському Поліссі: лесів та лесових порід, ґрунтового покриву (чорноземів вилужуваних), рослин індикаторів Лісостепу і Степу та останців дібров, рельєфу, клімату тощо. Доведено їх лісостеповий характер. Відображено вплив різних чинників, які урізноманітнюють ландшафти. Указано на реліктовість та високий природний ресурс Опілля.

Ключові слова: *лесові острови, ландшафт, Опілля, Чернігівське Полісся, чорнозем вилужений опільський з гумусодеградованим орним шаром.*

Вступ. Відомо, що Полісся представлене флювіогляціальними і давньоалювіальними ґрунтоутворюючими породами переважно супіскового і піскового гранулометричного складу, на яких сформувалися дерново-підзолисті ґрунти. Однак у південній його смузі простяглася низка масивів лесів і лесових порід з родючими чорноземними і сірими лісовими ґрунтами. Із давніх часів вони відомі як Опілля – хліборобські землі в лісовій зоні. Г. І. Танфільєв навіть визначив їх як масиви реліктового Степу.

Під час обстеження ґрунтів України в 1957-1961 рр. темнозабарвлені ґрунти Опілля ідентифікувалися переважно як темно-сірі опідзолені. Лише на окремих ділянках визначено як чорноземи опідзолені і вилужені, а в Менському регіоні, що за часи Київської Русі називали «Степком» – чорноземи типові малогумусні. Однак, нашими дослідженнями (Канівець С. В., 2013) доведено широке розповсюдження чорноземів на лесових масивах.

Отже, новітня інформація про лісостеповий характер ландшафтів лесових островів та ґрунти як один з основних їх компонентів, послугує вирішенню багатьох питань у природничих та сільськогосподарських науках.

Методи та об'єкти. Обстежували ландшафти лесових островів на правобережжі долин рр. Десни та Снову: а саме Чернігівського, Седнів-Тупичівського, Березнянсько-Менського, Чорнотичського. Відображалися усі

відомі компоненти ландшафту – геологічний, ґрунтовий покрив, рельєф з абсолютними висотами, гідрогеологія, природна рослинність, господарська діяльність людини. Використовували порівняльно-географічний метод із залученням різноманітних фондових матеріалів та результатів наших попередніх лабораторних і польових досліджень.

Результати та їх обговорення. Лесові острови, як правило, приурочені до правих корінних берегів річок і залягають на їхньому плато. У низовинному Чернігівському Поліссі це придеснянське невисоке плато (130-158 м н. р. м. – на 30-40 м вище заплави) і частина присновського (130-153 м н. р. м.). На першому сформувалися Чернігівський, Березнянсько-Менський, Чорнотичський легкосуглинкові лесові масиви. Вони простягнулися на відтинку близько 90 км вздовж долини Десни, у поперечнику сягають 15-20 км. На другому – Седнів-Тупичівський легкосуглинковий лесовий острів розміром 10×18 км.

По уступах плато, які зорієнтовані на південь, нав'язані з півночі потужні товщі класичних лесів – с. Яцево і с. Новоселівка під Черніговом, а також смт. Седнів і с. Макишин, за нашими спостереженнями – 10-12 м, навколо с. Березна і с. Стольне в Менському районі – 4-5 м. Плато Чернігівського і Сосницького масивів укривають опісковані лесовидні суглинки – відклади тихоплинних течій від льодовика потужністю 1,5-2 м. Центральна частина лесових островів (Опілля) має важчій гранулометричний склад порівняно з облямівкою. Тут сформувалися родючі темнозабарвлені ґрунти, переважно чорноземи вилугувані. По периферії залягають сірі лісові ґрунти на супіскових породах.

Подекуди у Чернігівських низовинних Опіллях близько до поверхні виходять неогенові глини, де формується серія гігоморфних ґрунтів, зокрема чорноземно-лучні, чорноземно-лучно-болотні (Канівець С. В., 2016).

Серед чорноземів трапляються ґрунти з достатньо глибоким гумусоводеградованим горизонтом (до 30 см). Збіднення на гумус порівняно з підорною частиною гумусового горизонту до 1,5 % чітко проявляється морфологічно за освітленням давнього орного шару. Це відбулося у зв'язку з високою аерацією, викликаною систематичним глибоким рихленням і, як наслідок, активним руйнуванням мікроорганізмами нестійкого гумусу.

Площі та інтенсивність деградації орного шару зростають із заходу від Чернігова (ГТК 1,21) на північний схід до Н.-Сіверська (ГТК 1,38), що корелює з наростанням кількості опадів і пониженням температури. Освітлений шар чітко проявляється навіть під сімдесятирічними дубовими лісосмугами в помірно зволоженому Чернігівському Опіллі (Канівець С. В., 2018). Отже, мінімалізація обробітку ґрунту є актуальною.

Кліматичний компонент характеризуємо даними метеостанцій: Чернігівської (Полісся) – середня багаторічна $t^{\circ}\text{C}$ повітря – $+7^{\circ}$, кількість опадів – 591 мм та Прилуцької (Лісостеп) – середня багаторічна $t^{\circ}\text{C}$ повітря –

+7,2°, кількість опадів – 610 мм, ГТК за Селяниновим однакове – 1,2.

Рельєф лесових островів Чернігів-Сосницького низовинного Полісся полого-хвилястий і плоскорівнинний. Уступ корінного берега долини р. Десни здебільшого не чітко виражений, лише місцями порізаний неглибоким балками, терасований. Долина р. Снову має круте правобережжя.

Щодо типу природної рослинності, компоненту, який наочно визначає біокліматичну зону. На жаль, в Опіллях ліси давно зведені. Лише подекуди на сильно пересічених уступах правих корінних берегів Десни і Снову маємо залишки дібров, які свідчать про лісостеповий характер ландшафтів. У типовому ж Поліссі зростають або чисті бори на приховано-підзолистих піскових ґрунтах, або субори на дерново-підзолистих супіскових ґрунтах. На цілих ділянках простирається, на відміну від зандрових територій, густий бобово-злаково-різнотравний покрив, зокрема індикатори Лісостепу: Вероніка сива (*Veronika incana*), Скабіоза блідо-жовта (*Scabiosa ochroleuca*), Костриця овеча (*Festuca ovina*) тощо.

Лесові острови з чорноземними та сірими лісовими ґрунтами, є великим аграрним ресурсом краю. Аналіз статистичних даних за врожайністю засвідчує, що опільські чорноземи вилужені за умов достатнього удобрення забезпечують урожай зерна колосових 60-65 ц/га.

Стратегію ландшафтів, зокрема, з їх ґрунтовим покривом, у смузі зандрового (опіскованого) Полісся із островами лесів, лесовидних суглинків і супісків обумовила велику диференціацію, за специфікою і рівнем аграрного виробництва та життєвого благополуччя сільського населення. Це необхідно враховувати управлінцям за допомогою диференційованого пільгового постачання добрив, відновлення державного вапнування ненасичених на кальцій і магній ґрунтів, як це було в минулому, що забезпечувало гідне життя поліщуків.

У назві важливо відобразити основні компоненти, аби читач з неї отримав повне уявлення про конкретний ландшафт – Чернігівський лесовий острів: лесовий низовинний, полого-хвилястий, зрідка розчленований неглибокими балками і долинами, з розораними чорноземами вилуженими і опідзоленими опільськими (місцями гідроморфними) та темно-сірими опідзоленими ґрунтами і сірими лісовими ґрунтами (по облямівці), з фрагментарними останцями дібров і судібров (Канівець В. І., 2016).

Висновки. Лесові острови Чернігівського Полісся залягають переважно на правобережних плато долин рік. Характер їхніх ландшафтів об'єднується лісостеповими ознаками: а саме лесами та лесовими породами, переважанням чорноземів у ґрунтовому покриві, наявністю рослин індикаторів Лісостепу і Степу, відповідними показниками клімату Лісостепу (ГТК за Селяниновим 1,21). Це великі фрагменти реліктового Степу в Поліссі, які мають високий природний ресурс.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Канівець С. В. Чорноземи Поліського Опілля. Харків: Майдан, 2013. 124 с.

Канівець С. В., Пархоменко М. М., Хмарна О. С., Чабовська О. І. Чорноземно-лучні ґрунти на лесових островах у Поліссі: генеза, властивості. Вісник Харківського національного аграрного університету ім. В. В. Докучаєва. Серія «Ґрунтознавство, агрохімія, землеробство, лісове господарство». 2016. С. 80-84.

Канівець С. В. Ґрунти поліського Опілля (лесових островів) з гумусодеградованим орним шаром під лісовими насадженнями. Вісник аграрної науки. 2018. № 8. С. 12-16.

Канівець В. І., Пархоменко М. М. Основи ландшафтознавства і охорона земель: навчальний посібник. Харків: Майдан, 2016. 120 с.

REFERENCES

Kanivets, S.V. (2013). Chornozemy Poliskoho Opillya [Chernozem Polissia Opilia]. Kharkiv: Maidan. (in Ukrainian).

Kanivets, S.V., Parkhomenko, M.M., Khmarna, O.S., Chabovska, O.I. (2016). Chornozemno-luchni grunty na lesovykh ostrovakh u Polissi: geneza, vlastyivosti [Chernozem-meadow soils in the loessial islands in Polissia: genesis, properties]. *Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho ahrarnoho universytetu im. V. V. Dokuchayeva. Seriya «Gruntoznavstvo, ahrokhimiya, zemlerobstvo, lisove hospodarstvo» – Bulletin of Kharkiv National Agrarian University named after. V. V. Dokuchaev Series "Soil Science, Agrochemistry, Agriculture, Forestry"*, 80-84. (in Ukrainian).

Kanivets, S.V. (2018). Grunty poliskoho Opillya (lesovykh ostroviv) z humusodehradovanyym ornym sharom pid lisovymy nasadzhennyamy [Polissia Opillia (loessial islands) with humus-degraded arable layer under forest plantations]. *Visnyk ahrarnoyi nauky – Bulletin of Agrarian Science*, 8, 12-16. (in Ukrainian).

Kanivets, V.I., Parkhomenko, M.M. (2016). Osnovy landshaftoznavstva i okhorona zemel: navchalnyy posibnyk [Fundamentals of Landscape Science and Land Protection: Textbook]. Kharkiv: Maidan. (in Ukrainian).